

การศึกษาวิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท
An Analytical Study of Epistemological Knowledge
in Theravada Buddhist Philosophy

ภูมิภัทร์ อรุณรัตน์*

กฤตสุชิน พลเสน**

บทคัดย่อ

วิทยานิพนธ์ เรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท” มีวัตถุประสงค์ดังนี้ คือ 1) เพื่อศึกษาความรู้ในญาณวิทยา 2) เพื่อศึกษาความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท 3) เพื่อวิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ผลการศึกษาวิจัย พบว่า

1. ความรู้ในญาณวิทยา คือความรู้ที่ได้มาจากการค้นหาคำตอบเรื่องความรู้ที่แท้จริงคืออะไร ความรู้ที่แท้จริงมีหรือไม่ อาจกล่าวได้ว่าความรู้เกิดจากแหล่งต่าง ๆ 3 แหล่งคือ ประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส การคิดหาเหตุผล และการหยั่งรู้ภายใน แนวคิดทางวัตถุนิยมถือว่า ความรู้เกิดจากประสาทสัมผัส คือ การได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น ลิ้มรส และการสัมผัสสิ่งภายนอก แนวคิดทางจิตถือว่า ความรู้จะเกิดขึ้นได้ต้องคิด คือเกิดกระบวนการทางจิตจึงจะรู้ว่า เห็นอะไร ได้ยินเสียงอะไร ได้กลิ่นอะไร เป็นต้น ประสาทสัมผัสเป็นแต่เพียงอุปกรณ์ของจิตเท่านั้น

2. ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท ต้องอาศัยการจำได้หมายรู้ ซึ่งทำให้เกิดการคิดพิจารณาและสามารถลงมือทำหรือพิสูจน์ด้วยตนเอง บุคคลธรรมดาทั่วไปยังต้องอาศัยการศึกษา การฟังจากผู้อื่น ถึงจะเกิดปัญญาารู้แจ้งเห็นตามความเป็นจริงได้ ยกเว้นคนที่มีคุณสมบัติพิเศษอย่างพระพุทธเจ้าที่สามารถค้นพบสัจธรรมที่ไม่เคยมีใครค้นพบด้วยตนเองโดยไม่ต้องให้ใครสั่งสอน

3. วิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท สามารถแบ่ง 3 ส่วน ได้แก่ 1. ส่วนที่ญาณวิทยาทั้งสองแบบสอดคล้องกัน 2. ส่วนที่ญาณวิทยาทั้งสองแบบเห็นต่างกัน 3. ส่วนที่ญาณวิทยาทั้งสองแบบเห็นสอดคล้องกันในหลักการแต่แตกต่างกันในรายละเอียด

คำสำคัญ: ความรู้, ญาณวิทยา, พุทธปรัชญาเถรวาท

* นักศึกษาปริญญาโท สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

** อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ สาขาวิชาพุทธศาสนาและปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

E-mail: Kitsuchin.pon@mbu.ac.th

Abstract

The thesis titled “An Analytical Study of Epistemological Knowledge in Theravada Buddhist Philosophy” has the following objectives: 1) to study knowledge in epistemology 2) to study knowledge in Theravada Buddhist philosophy 3) to Analytical study of epistemological knowledge in Theravada Buddhist philosophy.

The results of the study found that

1. Knowledge in epistemology is the knowledge acquired by searching for the answer to what is true knowledge? Is there any real knowledge? It can be said that knowledge arises from three different sources: sensory experience. reasoning and inner insight materialistic concepts knowledge comes from the senses is to see, hear, smell, taste, and touch external things. mental concepts knowledge will arise; you have to think. That is, there is a mental process in order to know what to see, what to hear, what to smell, etc. The senses are only the devices of the mind.

2. Knowledge of Theravada Buddhist philosophy must rely on memorization which allows for consideration and the ability to act or prove on their own ordinary individuals still need education. listening from others to be able to enlighten and see as it really is except for those who have special qualities like Buddha who can discover the truth that has never been discovered by oneself without being taught by anyone.

3. Analysis of knowledge in epistemology that appears in Theravada Buddhist philosophy can be divided into 3 parts: 1. The part where both epistemology corresponds 2. The part that the two types of epistemology see differently 3. The part where both types of epistemology are congruent in principle but differ in details.

Keywords: Knowledge, Epistemology, Theravada Buddhist philosophy

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

โลกเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว ในศตวรรษที่ 21 นี้ ผลจากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวได้สร้างสรรค์ความรู้ใหม่ ๆ ขึ้นอย่างมากมาย องค์ความรู้บางอย่างถูกลบเลือนหายไป เพราะถูกมองว่าเป็นความรู้ที่ล้าสมัย กระบวนการเรียนรู้และความรู้ การวิเคราะห์ วิจัย จึงมีความสัมพันธ์กันอย่างแยกไม่ออก ซึ่งจะเห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้ และนำไปสู่การรับรู้ในสิ่งนั้นย่อมมีพื้นฐานมาจาก ความเชื่อความไว้วางใจในความรู้ของตนเอง ความรู้ที่คนในยุคหนึ่งมองว่ามีความล้าสมัยเพียงอย่างเดียว แต่หากว่าเกิดจากคนรุ่นต่อมาไม่มีความเชื่อหรือความไว้วางใจในความรู้นั้นเป็นปัญหาต่างหาก เพราะจากอดีตที่ผ่านมาความเชื่อที่ยังถูกเชื่อและไว้วางใจนั้นก็มียุ่่มาก

เช่น ศิลปะในสมัยกรีก โรมัน ที่ได้ถูกนำเอามาใช้ใหม่ในยุโรป ในยุคหนึ่งที่เราเรียกว่ายุคสมัยแห่งการฟื้นฟูศิลปะ ศิลปะเรอเนซองส์ (Renaissance) ซึ่งเป็นตัวอย่างหนึ่งที่ยังปรัชญาต่าง ๆ ที่มีมาแล้วเมื่อครั้งบรรพ์ เช่น ปรัชญาอินเดีย พุทธปรัชญา ปรัชญากรีก เป็นต้น ล้วนแล้วแต่ยังถูกเชื่อ และนำไปสู่การสร้างสรรค์นวัตกรรมทางความคิดขึ้นมาใหม่จากความรู้เดิม ได้อย่างมหาดล ดังนั้นจะเห็นได้ว่า กระบวนการที่ได้ให้มาซึ่งความรู้ดังกล่าวนี้จะต้องมีความเชื่อหรือความไว้วางใจก่อนอันดับแรก แล้วจึงนำมาซึ่งความเชื่อนั้น

กระบวนการเรียนรู้ที่นำไปสู่ความรู้ที่มีความสัมพันธ์กับความเชื่อหรือความไว้วางใจนั้น ปัจจุบันมนุษย์แสวงหาความรู้โดยกระบวนการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นประสบการณ์ การครุ่นคิด การรับรู้ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับตัวมนุษย์ และสังคมของมนุษย์ ซึ่งเป็นความรู้มนุษย์ผ่านกระบวนการเรียนรู้ที่มีการตีความหมายและแปลความหมายมาแล้วทั้งหมดสิ้น มวลมนุษย์จึงปฏิเสธกระบวนการรับรู้และเรียนรู้ไปพร้อม ๆ กันนั้นไม่ได้ แต่กระบวนการเรียนรู้รู้นั้น เป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นพร้อมกันก็ตามก็ไม่ได้หมายความว่ามนุษย์จะเรียนรู้และรับรู้เท่ากัน ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นนี้เกิดจากการที่มนุษย์มีประสบการณ์แตกต่างกัน บริบททางสังคมที่มนุษย์อาศัยอยู่นั้นแตกต่างกันภาษาและวัฒนธรรมของมนุษย์แตกต่างกัน ความหลากหลายดังกล่าวนี้ทำให้มนุษย์เหลือที่จะเชื่อหรือไว้วางใจในสิ่งที่เกิดจากกระบวนการเรียนรู้และนำไปสู่การรับรู้และเรียนประสบการณ์นั้น ๆ จึงแตกต่าง ก็เพราะมนุษย์แต่ละบริบทไม่ได้ถูกให้เชื่อหรือไว้วางใจในสิ่งที่เหมือนกันนั่นเอง จึงทำให้เกิดความไม่เชื่อหรือไม่ไว้วางใจในความรู้ตนเอง

ปรัชญาทางพระพุทธศาสนาก็ให้ความสำคัญกับกระบวนการเรียนรู้และรับรู้เช่นกัน ซึ่งพระพุทธศาสนากล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้น ได้จากการเรียนรู้ในภายนอกเรียกว่า โปรโตไซสะนั้น นั่นคือการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในภายนอกเพื่อนำเข้าสู่ภายใน และเมื่อมีการครุ่นคิดพิจารณา ก็จะประมวลผลเป็นองค์ความรู้ที่เป็นความเชื่อที่เรียกว่าทิสฺสนํ นั้นเอง กระบวนการเรียนรู้ดังต่อไปนี้นี้เป็นกระบวนการเรียนรู้ภายในซึ่งจะเกิดขึ้น หลังจากการที่ได้รับรู้จากภายในที่เรียกว่า โยนิโสมนสสิการ หมายถึงการกระทำไว้วางใจโดยแยกกายหรือภาษาสมัยใหม่ หมายถึงการคิดวิเคราะห์สังเคราะห์และวิพากษ์ต่อสิ่งที่ได้รับรู้นั่นเอง

จากผลของการเรียนรู้และรับรู้ ดังนั้นจึงเป็นที่มาของผู้วิจัยที่จะศึกษาเรื่อง การศึกษาวิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ปัญหาในการวิจัย

1. ความรู้ในญาณวิทยาเป็นอย่างไร
2. ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไร
3. ผลการวิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความรู้ในญาณวิทยา
2. เพื่อศึกษาความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท
3. เพื่อวิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ขอบเขตของการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยจะทำการวิจัยค้นคว้า การศึกษาวิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยได้วางขอบเขตของการวิจัยไว้ ดังนี้ 1) ขอบเขตด้านเนื้อหา ผู้วิจัยมุ่งศึกษาตามกรอบวัตถุประสงค์ของการวิจัย การศึกษาวิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท 2) ขอบเขตในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งเน้นที่จะศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยในชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก ส่วนเอกสารชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จะศึกษาจากเอกสารและงานวิจัย หนังสือ เอกสาร วารสาร งานที่แปลจากภาษาอังกฤษและบทความที่เกี่ยวข้องกับงานวิจัย

ความรู้ในญาณวิทยา

ธรรมชาติของความรู้

โดยทั่วไป ความรู้มีอยู่ 3 แบบ คือ ความรู้สามัญหรือสามัญสำนึก ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ และความรู้ทางญาณวิทยา ความรู้สามัญอาจเป็นความรู้เรื่องเกี่ยวกับความรู้ทางวิทยาศาสตร์และความรู้ทางญาณวิทยา แต่ความรู้สามัญไม่ได้อาศัยหลักฐานทางวิทยาศาสตร์และการคิดหาเหตุผลตามหลักตรรกวิทยา จึงเป็นทักษะที่ยังไม่ชัดเจนแจ่มแจ้งยังไม่มีเหตุผลเพียงพอ

ความรู้ในญาณวิทยานับเป็นการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมชาติ” อันได้แก่ สสาร และพลังงาน โดยมีการแบ่งความรู้ออกเป็นสองประเภทหลักๆ ได้แก่ ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส และความรู้ในระดับความคิดหรือโลกของทฤษฎี และความรู้ที่ได้จากกระบวนการทางวิทยาศาสตร์นั้นจะเป็นความรู้แบบสัมพัทธ์ มากกว่าที่จะเป็นความรู้แบบสัมบูรณ์ญาณวิทยาในด้านของวิทยาศาสตร์ เป็นการค้นหาคำตอบเกี่ยวกับธรรมชาติ ซึ่งหมายถึง สสาร และพลังงานทั้งในรูปของสิ่งมีชีวิตและสิ่งที่ไม่มีชีวิต ความรู้ที่จะจัดเป็นวิทยาศาสตร์ได้นั้นจะต้องตั้งอยู่บนฐานแห่งเงื่อนไข 3 ประการ คือ 1. จะต้องเป็นความรู้ของธรรมชาติ หรือปรากฏการณ์ของธรรมชาติ 2. จะต้องได้จากการใช้กระบวนการสืบเสาะหาความรู้แบบวิทยาศาสตร์ และ 3. จะต้องเป็นความรู้ที่ผ่านการทดสอบยืนยันแล้วว่าเป็นความจริงความรู้ จำแนกได้เป็น 6 ประเภท ได้แก่ 1. ข้อเท็จจริงเชิงเดี่ยว 2. ความคิดรวบยอดหรือมโนคติ 3. หลักการ 4. กฎ 5. สมมติฐานทางวิทยาศาสตร์ และ 6. ทฤษฎี

บ่อเกิดของความรู้

บ่อเกิดความรู้แหล่งที่มาของความรู้ ก็คือการสังเกตการณ์ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง นั่นเอง สิ่งใดก็ตามที่อยู่นอกขอบเขตหรือพ้นไปจากความรู้สึกที่คนเราสามารถสังเกตได้ อาจกล่าวได้ว่าเป็นกระบวนการทางวิทยาศาสตร์นับแต่เริ่มต้นจนถึงการได้มาซึ่งองค์ความรู้นั้นประกอบไปด้วย 3 ขั้นตอน ได้แก่ 1.ขั้นตั้งคำถาม ว่าอะไร อย่างไร และเพราะเหตุใด 2.การใช้กระบวนการค้นหาคำตอบ ไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การวัด การหาความสัมพันธ์ การจัดประเภทการคำนวณ การพยากรณ์ การควบคุมตัวแปร การแปลผลข้อมูล การตั้งสมมติฐาน การทดลองการตีความหมาย ฯลฯ 3.การสรุปเป็นองค์ความรู้ทางญาณวิทยา ปรัชญาตะวันตกกล่าวถึงที่มาหรือบ่อเกิดของความรู้ไว้ 3 ทาง คือ 1. ผัสสะ คือ ความรู้ที่เกิดจากประสาทสัมผัสทั้ง 5 คือ การเห็น การได้ยิน การได้กลิ่น การรู้รส และการสัมผัส 2. เหตุผล คือ ความรู้ที่เกิดจากการคิดตามหลักเหตุผลในใจ หรือรู้โดยอ้างสิ่งที่แนใจมากกว่ามาสนับสนุน 3. อัชฌัตติกญาณ คือ ความรู้ที่ผุดขึ้นในใจโดยตรง แบ่งเป็น 2 ระดับ คืออัชฌัตติกญาณระดับสามัญ และอัชฌัตติกญาณระดับอูตตระ ถ้าเป็นความรู้จากญาณพิเศษเรียกว่า “การตรัสรู้” ถ้าเป็นความรู้ที่ได้จากการตรองใจของพระเจาก็เรียกว่า “วิมุตติ”

เขตของความรู้

ญาณวิทยา หมายถึง ปรัชญาสาขาหนึ่งว่าด้วยกำเนิด ลักษณะ และความถูกต้องแห่งความรู้ ตลอดจนวิธีหาความรู้ ความหมาย ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน ฉบับ พ.ศ.2554 ญาณวิทยา หมายถึง ปรัชญาสาขาหนึ่ง ว่าด้วยบ่อเกิด ลักษณะ หน้าที่ ประเภท ระเบียบวิธี และความสมเหตุสมผลของความรู้ ญาณวิทยา หรือ ทฤษฎีความรู้ เป็นการศึกษเกี่ยวกับความรู้ของมนุษย์ หรือวิธีการแสวงหาความรู้ของมนุษย์ โดยปกติเรารู้ว่าความรู้เป็นสิ่งที่อยู่จริง และเราสามารถแสวงหาความรู้ได้ วิชาต่าง ๆ มีอยู่ก็เพื่อให้เราแสวงหาความรู้ แต่เราก็เห็นได้เช่นกันว่า ความรู้เปลี่ยนแปลงอยู่ บ่อย ๆ บางครั้งความรู้ก็เป็นเพียงทฤษฎีหรือความเห็นหนึ่ง ความรู้ 3 ระดับ คือ ระดับต่ำ ได้แก่ ความรู้สามัญ ระดับกลาง ได้แก่ ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ระดับสูง ได้แก่ ความรู้ทางญาณวิทยา

ความสมเหตุสมผลของความรู้

ความรู้และการตรวจสอบความถูกต้องของความรู้ต่างต้องอาศัยแนวทางเดียวกัน โดยอาศัยการสังเกตการณ์ผ่านประสาทสัมผัสทั้ง 5 ได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และกาย เมื่อสังเกตแล้วก็ตั้งสมมติฐานเพื่ออธิบายปรากฏการณ์เหล่านั้น จากนั้นก็สังเกตปรากฏการณ์เดียวกันต่อไปอีกเพื่อทดสอบสมมติฐาน และเมื่อได้รับการยืนยันก็ตั้งเป็นกฎ ทั้งหมดนี้มีประสบการณ์เป็นหัวใจ การทดสอบความจริงของกฎก็ต้องทดสอบด้วยประสบการณ์เช่นกัน วิทยาศาสตร์คือกระบวนการสังเกตแบบทดลอง ไม่เคยสิ้นสุดอย่างแท้จริง โดยจะมีการสังเกตต่อไปเรื่อย ๆ อย่างไม่ขาดสายเพื่อทดสอบว่าความรู้ที่เราค้นพบมาก่อนหน้านี้มีความถูกต้องเพียงใด ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่ากระบวนการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นกระบวนการตรวจสอบความถูกต้องของความรู้ (เดิม) ทางวิทยาศาสตร์ไปในตัวด้วยการยอมรับ “ความจริง” แบบอื่นๆ ที่แตกต่างออกไปโดยใช้วิธีการค้นหาความจริงแบบเดียวกัน วิทยาศาสตร์ในอุดมคติจะต้องเป็นกระบวนการหาความรู้ซึ่งไม่มีขอบเขตที่สิ้นสุด

ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท

ธรรมชาติของความรู้

ธรรมชาติญาณวิทยาหรือความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาท คือ การทำให้เกิดความแจ่มแจ้ง รู้ว่าอะไรเป็นอะไร เปลี่ยนจากไม่รู้มาเป็นความรู้ เป็นทั้งความรู้ในระดับสมมติที่เกิดจากประสาทสัมผัสซึ่งบุคคลใช้กันทั่วไป เพื่อประโยชน์ในการดำเนินชีวิตประจำวันและเป็นทั้งความรู้ในระดับปรมัตถ์ที่เกิดจากประสบการณ์เหนือประสาทสัมผัส คือเป็นความรู้ที่ทำให้มองเห็นความจริงของสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง ไม่มีการเข้าไปปรุงแต่ง มุ่งเพื่อความดับทุกข์เท่านั้น พุทธปรัชญาเถรวาทแสดงว่า มนุษย์คือ ธาตุ 6 หากกล่าวเชิงส่วนประกอบของชีวิต มนุษย์ก็คือ ชันธ์ 5 เพราะการรวมตัวกันของธาตุ 6 จึงก่อให้เกิด หน่วยชีวิตที่เรียกว่านามรูป ขึ้น อันมีความหมายว่า มนุษย์ หรือชีวิตมนุษย์นั้นประกอบด้วยทั้งนาม (คือ อสสาร) และ รูป (คือ สสาร) และจากองค์ประกอบทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าว ซึ่งผสมเป็นหน่วยเดียวกัน คือ นามรูป จึงก่อให้เกิดประสาทสัมผัส หรือประสาทรับรู้ขึ้นในชีวิตมนุษย์ 6 อย่างที่เรียกว่าอายตนะ 6 ได้แก่ ประสาทตา ประสาทหู ประสาทจมูก ประสาทลิ้น ประสาทกาย (ผิวหนัง) ประสาทใจ อายตนะหรือประสาทสัมผัสเหล่านี้ จึงเป็นเสมือนช่องประตูหรือช่องทางที่ข้อมูลจากภายนอกไหลเข้าไปสู่ชีวิตของมนุษย์ ทำให้เกิดเป็นกระบวนการรับรู้ขึ้น อาจกล่าวได้ว่า พระพุทธปรัชญาเถรวาทเน้นการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับ “ชีวิตมนุษย์” โดยอาศัยประสาทสัมผัส เหตุผล และการฝึกจิต เพื่อให้มนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงของชีวิตได้ และพุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อในการมีอยู่ของความจริงสูงสุด

บ่อเกิดของความรู้

พุทธปรัชญาเถรวาทให้ความสำคัญแหล่งกำเนิดความรู้ เพื่อที่จะตอบคำถามว่า ความรู้ประเภทไหนเกิดจากแหล่งใดที่ทำให้มนุษย์สิ้นกิเลส รู้นิพพานได้ เมื่อพิจารณาจะพบว่า พุทธปรัชญาเถรวาทนั้นให้ความสำคัญที่ตัวบุคคลโดยเน้นที่เรื่องกายกับจิตในตัวบุคคล ในส่วนของจิตนั้น ทำหน้าที่ตรวจสอบและรับรู้อารมณ์ที่กระทบ ถ้าร่างกายปราศจากจิตก็ไร้ความหมาย เปรียบเหมือนท่อนไม้หรือวัตถุสิ่งหนึ่ง ในฐานะจิตมีหน้าที่ควบคุมพฤติกรรมทางกายทั้งการทำความดีและทำชั่ว ในคัมภีร์สคารวสูตร พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่าความรู้เกิดจากแหล่ง 3 ประการ ได้แก่ 1.ความรู้ที่ได้จากการฟังตามกันมา เรียกอีกอย่างว่า สุตมยปัญญา 2.ความรู้ที่ได้จากการใช้เหตุผลคาดคะเน เก็งความจริงตามหลักเหตุผล เรียกอีกอย่างว่า จินตามยปัญญา 3.ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์ตรงของผู้แสวงหาความรู้ นั้น เรียกอีกอย่างว่า ภวานมยปัญญา ความรู้เกิดจากสุตมยปัญญา เป็นความรู้ที่เกิดจากการศึกษาอบรม เล่าเรียน จากการได้ฟังหรือ การอ่าน เปรียบเทียบได้กับ ศัพทประมาณ จินตามยปัญญา เป็นความรู้ที่เกิดจากการคิดใคร่ครวญอย่างมีระบบ พิจารณาอย่างรอบคอบอยู่ในหลักการของเหตุผลเปรียบเทียบได้กับอนุमानประมาณ ซึ่งทั้งสองนี้เป็นปัญญาทำให้มีความรู้ที่เป็นจริงได้ในระดับสมมติ สัจจะ ดังนั้น จึงเป็นแหล่งความรู้ที่ถูกต้องในระดับสมมติ และภวานมยปัญญา เป็นความรู้ที่ได้รับจากการฝึกฝนอบรมจิตลงมือปฏิบัติอย่างถูกต้องจนเกิดความรู้แจ้ง เปรียบเทียบได้กับ ประจักษ์ประมาณ ทำให้มีความรู้ระดับปรมัตถ์

ขอบเขตของความรู้

ความรู้แจ้งในพุทธปรัชญาเถรวาท มีเป้าหมาย คือ วิมุตติ หรือความหลุดพ้น นั่นคือการให้มนุษย์ไปสู่อิสรภาพ หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์ ดังนั้นพุทธปรัชญาเถรวาทจึงเน้นเรื่องจิตตนิยามและกรรมนิยามเป็นหลัก เพราะเป็นความรู้ที่จะช่วยในการพ้นทุกข์ได้ เฉพาะความรู้ที่จะเอื้อประโยชน์ต่อการดับทุกข์เท่านั้น นอกจากนี้จะเน้นการแสวงหาความรู้เฉพาะในส่วนที่จะเป็นประโยชน์ต่อการพ้นทุกข์แล้ว พุทธปรัชญาเถรวาทยังได้ทรงเน้นอีกว่า การศึกษาธรรมเพื่อประดับสติปัญญาแต่เพียงอย่างเดียวโดยไม่ลงมือปฏิบัติเป็นสิ่งที่ไม่ถูกต้อง กล่าวอีกนัยหนึ่ง ความรู้ (ปริยัติ) จะต้องนำไปสู่การลงมือทำ (ปฏิบัติ) เพื่อให้เกิดความรู้แจ้งและหลุดพ้นจากกิเลส (ปฏิบัติ)

ความสมเหตุสมผลของความรู้

พุทธปรัชญาเถรวาทมีท่าทีไม่ยอมรับหรือรับรองตรรกวิทยาทั้งแบบนิรนัยและอุปนัยว่าเป็นแหล่งความรู้ที่ถูกต้องนัก ด้วยว่าความรู้ทางพุทธปรัชญาเถรวาทคือ การรู้เห็นสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง เป็นความรู้ที่ทำให้ตนเองหลุดพ้นจากความทุกข์ได้ ความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทนี้ เป็นความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์โดยตรง การจะยอมรับโดยสิ่งใด มาเป็นความรู้ต้องมีการพิสูจน์ให้รู้จริงอย่างแจ่มแจ้งด้วยสติปัญญา การตัดสินใจความรู้ในพุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับความรู้ที่เกิดจากการปฏิบัติ ทางจิต คือ ภาวนามยปัญญา คือ การอบรมจิตจนรู้เห็นแจ้งตามความเป็นจริงของสรรพสิ่งว่า เป็นทุกข์ ไม่เที่ยง เป็นอนัตตา เห็นทุกข์ เห็นเหตุแห่งทุกข์ เห็นความดับทุกข์ เห็นวิธีปฏิบัติเพื่อให้ถึงความดับทุกข์ นี่คือ ความรู้ที่พุทธปรัชญาเถรวาทยอมรับและตรงเป้าหมายที่สุด

สรุปความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท

ในส่วนนี้จะเป็นการสรุปวิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาทหรือญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท โดยจะแบ่ง 3 ส่วน ได้แก่ 1. ส่วนที่ญาณวิทยาทั้งสองแบบสอดคล้องกัน 2. ส่วนที่ญาณวิทยาทั้งสองแบบเห็นต่างกัน 3. ส่วนที่ญาณวิทยาทั้งสองแบบเห็นสอดคล้องกันใน หลักการแต่แตกต่างกันในรายละเอียด

ความรู้ในญาณวิทยาที่สอดคล้องกัน

ความรู้ในญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท ต่างเน้นการอาศัยประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสเป็นแกนหลักในการแสวงหาความรู้และตรวจสอบความถูกต้องของความรู้ ดังที่พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับความรู้ที่เกิดจากประสบการณ์ตรง (ภาวนามยปัญญา) มากกว่าความรู้ที่ได้จากการฟัง (สุตมยปัญญา) และความรู้ที่ได้จากการคิด (จินตามยปัญญา) แนวทางดังกล่าวสอดคล้องกับกระบวนการสังเกตและทดลอง ตามหลักวิทยาศาสตร์ เมื่อเปรียบเทียบกับกระบวนการทดลองทางวิทยาศาสตร์กับหลักอริยสัจ 4 ในทางพุทธปรัชญาเถรวาทแล้วจะพบว่ามีความสอดคล้องกันดังนี้

1. การกำหนดปัญหาในทางวิทยาศาสตร์ เทียบได้กับการกำหนดทุกข์ในพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะเป็นขั้นตอนของการชี้ให้เห็นตัวปัญหาและที่มาของปัญหา
2. การตั้งสมมติฐานในทางวิทยาศาสตร์ เทียบได้กับการสืบสาวสมุทัยและการเก็งนิโรธในพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะเป็นขั้นตอนในการหาสาเหตุของปัญหาและวิธีการในการจัดปัญหา
3. การสังเกต การทดลอง การวิเคราะห์ข้อมูล และการสรุปผลในทางวิทยาศาสตร์ เทียบได้กับการเจริญมรรคในพุทธปรัชญาเถรวาท เพราะเป็นการลงมือปฏิบัติเพื่อคลี่คลายประเด็นปัญหานั้น ๆ

ความรู้ในญาณวิทยาที่แตกต่างกัน

ความรู้ในญาณวิทยาแบบเน้นการแสวงหาความรู้ทั้งหลายที่เกี่ยวข้องกับสิ่งที่เรียกว่า “ธรรมชาติ” อันได้แก่ สสาร (matter) และพลังงาน (energy) อันมีขอบเขตกว้างขวาง ตรงกับหมวดความรู้ที่เรียกว่าอตุณิยาม (Physical Laws) และพีชนิยาม (Biological Laws) ตามเกณฑ์ของพุทธปรัชญาเถรวาท ขณะที่ตัวพระพุทธานุศาสนาเองจะเน้นเฉพาะการแสวงหาความรู้ที่จะเอื้ออำนวยให้มนุษย์เดินไปสู่การดับทุกข์ได้เท่านั้น ซึ่งหมายถึงความรู้ในส่วนของจิตตนิยาม (Psychic Laws) และกรรมนิยาม (Karmic Laws) ดังที่พระพุทธเจ้าได้ทรงเน้นหลักปริยัติ ปฏิบัติ และปฏิเวธ กล่าวคือ ความรู้จะต้องนำไปสู่การลงมือทำเพื่อให้เกิดความรู้แจ้งและหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวง

ข้อแตกต่างอีกประการหนึ่งก็คือ ในญาณวิทยาถือว่า ความจริงที่มนุษย์ค้นหามาได้ตามกระบวนการค้นคว้าแบบวิทยาศาสตร์นั้นมีข้อจำกัดหลายประการจนทำให้ความจริงดังกล่าวเป็นเพียงความจริงสัมพัทธ์ (Relative Truth) เท่านั้น หากแต่พุทธปรัชญาเถรวาทเชื่อว่าการบำเพ็ญเพียรทางจิตจะทำให้มนุษย์สามารถเข้าถึงปรมัตถสัจจะ (Metaphysical Truth) และอริยสัจ (The Four Noble Truth) กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือพุทธปรัชญาเถรวาทมองว่ามนุษย์สามารถเข้าถึงความจริงสัมบูรณ์ (Absolute Truth) ได้

ความรู้ในญาณวิทยาที่สอดคล้องกันในหลักการแต่แตกต่างกันในรายละเอียด

ระหว่างความรู้ในญาณวิทยากับพุทธปรัชญาเถรวาท แม้ว่าญาณวิทยาและพุทธปรัชญาเถรวาทจะเน้นการแสวงหาความรู้ด้วยการสังเกตผ่านประสาทสัมผัส หากแต่เมื่อพิจารณาในรายละเอียดแล้วจะพบว่ามี ความแตกต่างกันอยู่ในประเด็นเรื่องของจิต (หรือใจ) กล่าวคือ วิทยาศาสตร์เน้นการแสวงหาความรู้โดยใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 อันได้แก่ ตา หู จมูก ลิ้น และผิวหนัง สิ่งใดก็ตามที่อยู่เหนือความสามารถในการรับรู้ของประสาทสัมผัสทั้ง 5 ก็ถือว่าอยู่นอกเขตการศึกษาของวิทยาศาสตร์ ขณะที่พระพุทธศาสนาเน้นการใช้อายตนะ 6 อันประกอบไปด้วยประสาทสัมผัสทั้ง 5 ในทางวิทยาศาสตร์ และเพิ่มเรื่องของจิตเข้ามาอีกประเด็นหนึ่ง พระพุทธานุศาสนาถือว่า การบำเพ็ญเพียรทางจิตมีความสำคัญต่อการแสวงหาความรู้เพื่อการพ้นทุกข์ เนื่องด้วยจิตนั้นจะเป็นสะพานไปสู่สภาวะวิมุตติ อันหมายถึงความสามารถในการทำลายกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

การวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ความรู้ในญาณวิทยาที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท” ผู้วิจัยได้นำเอาประเด็นหลักของลักษณะแนวคิดทั้งสองมาวิเคราะห์ ทำให้พอมองเห็นว่า แนวคิดทฤษฎีใดมุ่งหวังที่จะให้ความหมายของญาณวิทยา แง่มุมด้านความรู้ต่างๆ ดังนั้นเมื่อนำมาเปรียบเทียบกัน เราจะพบว่าทัศนะทั้งสองมีทั้งแง่ความคล้ายคลึงและความแตกต่างเป็นประโยชน์ต่อผู้สนใจศึกษา ผู้วิจัยจึงขอเสนอแนะเชิงนโยบาย ดังนี้

1. กระทรวงศึกษาธิการ ควรสนับสนุนให้จัดทำหลักสูตรใดหลักสูตรหนึ่ง อันเกี่ยวเนื่องจากญาณวิทยา เพื่อจัดการเรียนการสอนให้เหมาะสม
2. ผู้ในองค์กรต่างๆ ควรนำหลักทฤษฎีความรู้ไปปรับใช้ในการบริหารทรัพยากรบุคคลในองค์กรให้เหมาะสม

ข้อเสนอแนะเพื่อการวิจัย

ผู้วิจัยได้นำญาณวิทยากับวิชาในพุทธปรัชญาเถรวาทมาเปรียบเทียบกันแล้ว ยังมีประเด็นที่น่าสนใจอีกมากมาย ที่ควรศึกษาต่อไปอีกให้กว้างขวาง ทั้งนี้ผู้วิจัยขอเสนอแนะเพื่อการวิจัย คั่นคว้าต่อไปคือ

1. ศึกษาวิเคราะห์ทฤษฎีความรู้ในพุทธปรัชญามหายานและพุทธปรัชญาเถรวาท
2. ศึกษาเปรียบเทียบอภิปรัชญาของนักปรัชญาปรัชญาตะวันตกกับพุทธปรัชญา

บรรณานุกรม

- กิริติ บุญเจือ.(2519). ชุดประวัติปรัชญาตะวันตก ปรัชญากรีกกระยะก่อตั้งที่อิตาลี. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- กิริติ บุญเจือ.(2528).ชุดพื้นฐานปรัชญา แก่นปรัชญากรีก. กรุงเทพมหานคร: ไทยวัฒนาพานิช.
- ชัยวัฒน์ อุตพัฒน.(2528).ญาณวิทยา. มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ชัยวัฒน์ อุตพัฒน.(2555). ญาณวิทยา ทฤษฎีความรู้, พิมพ์ครั้งที่ 1, (นครปฐม : สาสะพิมพ์การ).
- ชัยวัฒน์ อุตพัฒน.(2547). ญาณวิทยา (ทฤษฎีความรู้), (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง).
- นพดล บงกชกาญจน์.(2561).ญาณวิทยาตามทัศนะของพุทธปรัชญาเถรวาท.วารสาร “ศึกษาศาสตร์ มมร” คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย ปีที่ 6 ฉบับที่ 1 มกราคม - มิถุนายน 2561.
- บุญมี แทนแก้ว.(2543).ญาณวิทยา ทฤษฎีความรู้, พิมพ์ครั้งที่ 3, (กรุงเทพมหานคร : โอ เอส พริ้นติ้ง เฮาส์).
- พุทธทาสภิกขุ,พุทธประวัติจากพระโอษฐ์ .พิมพ์ที่ ห้างหุ้นส่วนจำกัด การพิมพ์พระนคร.
- พระมหาหมื่นวินทร์ ปุริสุตโตโม, ผศ.ดร.(2557). มองศาสนา มองปรัชญา, พิมพ์ครั้งที่ 2, (กรุงเทพ : สำนักพิมพ์ ชอระกา).
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต).(2535). พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม. ๑ ร. พเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต).
- พระราชวรมนี (และคณะ).(2541). วิมุติมรรค, พิมพ์ครั้งที่ 5, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สยาม บริษัท เคล็ดไทย จำกัด).
- พระราชวรมนี (ประยูร ธมมจิตโต).(2540). วิทยาศาสตร์ในทัศนะของพระพุทธศาสนา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิพุทธธรรม.
- พระพรหมโมลี (สมศักดิ์ อุปสโม).(2549). มหาสติปัฏฐานสูตร, พิมพ์ครั้งที่ 1, (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วน จำกัด ไทยรายวันการพิมพ์).
- ฟิชเชอร์, โรเบิร์ต บี. (2527). ปรัชญาวิทยาศาสตร์: ความหมายแห่งยุคสมัย. แปลโดย ศรีภราดร. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ต้นหมาก.